

Capu III.

Dela Stefanu antaiulu rege alu Ungariloru pana
la stengerea familiei arpadiane cu Andreiu III.
1000—1301 d. Chr.

§. 29. Stefanu I. 1000 — 1038 d. Chr.

Stefanu I. facunduse rege, se apucà de organisarea regatului seu. Elu introduse mai multe reforme, atâtu cu privire la ramurele de administratiune, câtu sî in cele judiciaria. Dede mai multe legi cu respectu la moralitatea publica. Deosebita atentiune si-intorse asupr'a Clerului catolicu, mai alesu a clerului inaltu. Pre acest'a lu ingramadi cu drepture, privilegia sî veniture grase. Icastigà influentia inalta sî in afacerile politice. Redicà Episcopate, intemelià baserece sî monastiri sî pre aceste, le indiestrà, forte bene. Pre Comunitati le indetorà, cá pre preutii sei, se-i provedia cu tote cele de lipsa la o subsistenti'a pre câtu se pote mai buna. Clerului i dede sî aceea prerogativa, cá in causele criminale, se nu fia primita marturisirea unui mireanu in contr'a unui preutu, singuru numai unu preutu potendu fi martoriu in contr'a altui preotu.

Nobilimea inca capetà drepture frumose dela regele Stefanu. Ea si-posiedea bunurile sale cu dreptu ereditariu, dar' erà detoria in totu tempulu, a face sierbitiu cu armele pentru aperarea patriei sî a fi statoria in credinti'a catolica.

Pentru sortea sclaviloru crestini inca se ingrigi regele crestinu. Elu ordinà proprietariloru, cá seau se si libereze eli insii, sclavii sei de buna volia, sî dein semtiu umanu sî religiosu, seau sei provedia cu mosii pre lenga prestatiuni anuale defipte. Sî sclaviloru inca le dede volia de ase rescumperá eli insii, respondiendu pretiulu defiptu pentru rescumperare. Insusi regele premerse cu esemplulu celu umanu, rescumperandu pre mai multi sclavi crestini.

Inse cu tote aceste mesure nobile sî umane (sî inca cu multu mai nobile sî mai umane deca se estendeau la toti sclavii in generale) ale regelui, de a face dein sierbi omeni liberi: sî asîa a pune temeliu la o clase de cetatiani liberi: sî cu tote ordenele seriose cá nece unu Comite au nobilu, se nu cutedîe pre unu omu liberu al' aservi: totusi cea mai mare parte, resultatulu nu corespunse acestoru dorentie sî tendentie nobile sî umane. Cace sclavi'a cea degradatoria de omenime, nu încetâ la Magiari pana pre tempulu regelui Colomanu sî iobagi'a unu altu ramu de servitute urîta, — consecuenti'a sistemului feudale — se continuâ pana in dîlele nostre.

Dara trebue a se observá sî aceea, cá aci fû vorb'a numai despre emanciparea Sclaviloru crestini sî inca de acelia, cari de odata cu credinti'a crestina imbracisiara sî ritulu occidentale. Er' sclavii necrestini, adeca: Magiarii nebotezati, cum sî chiaru sclavii crestini, deca nu erau de ritulu occidentale, cum d. e. Romanii dein Transilvani'a, cum si celi, dein cele alalte provincie, supuse coronei uuguresci, in fine, sî alte popora, cari marturiseau religunea crestina cu ritulu orientale, erau condamnati la trist'a sî asupritori'a stare de o sclavia durabile.

Strainii, mai alesu Germanii se bucurara pre totu tempulu domnirii lui Stefanu, de o buna primire sî ospitalitate la curtea cum sî in tier'a uuguresca.

Despre Stefanu se serie, cá a fostu unu domnu de altu-mentrea religiosu; petrecea nopti intregi cu rugatiuni in genunchi; impartíá elemosina sî ajutoriu la meseri, orfani, veduve sî celi loviti de fatalitatea sortiei. Portá destensa grigia de intretienerea sî in florirea basereceloru sî a monasterialoru. I-placea conversarea cu calugarii sî insusi crescerea filiului seu Emericu, inca o incredintiá sub conducerea monachiloru, cari bagara dein copilaria in anem'a aceluia, semtiulu de relegiositate, castitate si contenire, dara fanatismulu sî prejudeciale inca nu lipsira.

Intre faptele belice a lui Stefanu, pentru scopulu nostru,

mai interesante e ocuparea Transilvaniei, a patriei noastre. Se scrie, că la ocuparea aceleia, fû motivatu dein respecture religiose. *) Cace Giul'a celu teneru ducele Transilvaniei, (nepotu lui Giul'a celu betranu, unchiu lui Stefanu dupa muma) sî filiulu lui Cimboru (Sombor), nu volia se primesca ritulu occidentale. Sî asîa sub pretestu de a împiedecá latîrea paganismului, sub care se intielegea sî latîrea religiunei de ritulu orientale, se sculà cu arme asupr'a lui Giul'a, lu batù in 1002, lu prenze de impreuna cu filii sei Bu'a sî Bukn'a, sî-lu aruncà in prensoria pre tota viati'a. Cu modulu acest'a, Transilvani'a devenì incorporata cu Ungari'a, administranduse de ací in ainte, prein locotienatori pusi de regii ungueresci, cari deca erau nascuti de in sange regescu, se numeau „duci,“ ér' de in contr'a se numeau „Voivodi.“

Cu 29 ani mai tardiu ad: in 1031 desfientià Stefanu, sî ducatul romanu intre Crisiu, Tiss'a, Muresiu sî Dunare (Banatu), carele pre lenga suzeranitatea magiara, si-pastrase autonomi'a interna. Pre acestu tempu domnea acolo Optumu, unu stranepotu alui Claudiu.***) Acestu domnu avea multîme de averi, castele, unu insemnatu numeru de nobili sî militari, cu cari erá in stare de a se susu-tiené facia cu auctoritatea sî puterea regelui unguerescu. Optumu se botezase la Vidinu dupa ritulu orientale, locuea in cetatea Muresiana, unde redicase unu monasteriu inchinatu lui Ioane botezatoriulu, punendu in ea calugari de ritulu grecu. Dar' avea unu oficiariu forte stimatu cu numele: „Cinadu.“ Acest'a fiendu acusatù la densulu cu o culpa forte grea, pentru care erá se-i liè viati'a — dupace intielese cugetulu domnului seu, fugì la Stefanu sî i-descoperì tote secretele lui Optumu. Dupace se botezà dupa ritulu occidentale, Stefanu lu puse capitanu preste unu corpu

*) A. T. Laurianu istori'a Romananiloru pag. 192 sî istori'a Ungariei de Chr. Engel Part. 1. pag. 124. sî Kővári Tom. 1. pag. 51, 52.

**) Anonymus Belae regis Notarius cap. 33. sqq.

de nobili, sî de osteni, sî-lu tramese asupr'a lui Optumu. Sî avendu batalia cu acest'a, in urma, oatea unguresca o luà la fuga sî se retrase la Canisi'a. Dara Cinadu se scolà noptea sî atacà pre neaseptate castrele lui Optumu. Atunci oatea acestui'a vene in confusiune, sî facunduse unu macelu mare, cade sî ducele Optumu. Asîa ducatulul lui, se cuprende de Unguri, sî regele Stefanu in semnu de remuneratiune dede proditoriului Cinadu tote averile lui Optumu, sî-lu numi de Comite preste tier'a rivalului seu. Er' cetatiei Muresiana i-puse numele: Cinadina. Prein acest'a devenira sî Romanii dein Banatu subt constitutiunea Ungariei*).

Stefanu prein influenti'a mulierei sale Gisel'a, denumi de sucesoru pre nepotu-s'o de sora, pre Petru, cà filiulu seu Emericu murise mai in ainte de elu. Apoi muri in 15 Augustu 1038.

§. 30. Starea Transilvaniei dupa incorporarea cu Ungari'a.

Transilvani'a, de-sî s'a incorporatu cu Ungari'a, ea totusi nece odata nu s'a contopitu (fusionatu) in regatulu Ungariei . . . Sî in respectulu organisatiunei sale interne, inca s'a abatutu dela principiale fundamentale defipte de S. Stefanu; (acele principia cu privire la patri'a nostra, se aplecara in diferite intielesuri sî directiuni.)

Pre candu Ungari'a gravità mai tare spre apusu, de unde si-luase Stefanu institutiunile sî reformele, ce le introduse: Transilvani'a gravità mai tare spre resaritu, cu atātu mai vertosu, cu cātu cà, cea mai mare parte de in poporatiunea ei, — intielegemu Romanii — se tienea de religiunea orientale.

Pre candu Ungari'a asceptà sî sperà tota fericirea sî totu benele numai dela simpatia Papei si a imperatului

*) Istori'a Romaniloru de A. Tr. Laureann pag. 194, 195. Istori'a Romaniloru de in Daci'a superioare de P. Ilarianu Tom. 1. pag. 13. Acta S. Gerhardi Eppi Chanadiensis 790, si altii.

Germaniei: pre atunci Transilvani'a ascultá de curtea grecesca, carea ori cum, erá mai aproape de dens'a, sî de acareí protegere avea lipsa in contr'a incursiunilor devastatorie a Bulgariloru sî a altoru barbari.

Transilvani'a fiendu de parte de scaunulu resiedentiei regesci (Alb'a-regale, apoi Bud'a-Pest'a) sî cam parasita in privinti'a protectiunei necesarie: se vedíu nevolita a ingrigi ea ins'a-si de protectiunea sî organisarea sa. Ceea ce o sî fece in dietele sale provinciali, care se tieneau in tote casurele urgente, subtu presiedenti'a Voivodului tieriei. De aci urmá, cá dependenti'a Transilvaniei dela Ungari'a deveni de in candu in candu mai nesecura sî mai langeda pana candu in urma, dupa catastrof'a dela Mohaciu de in 1526, se efectuí desfacerea totale a Tniei de subtu coron'a Ungariei. (Ba inca istori'a, ne infaciosieza sî esemple de resculare formale a Transilvaniloru in contra regatului Ungariei d. e. in anii 1262, 1264 si 1268 anume alui Stefanu in contra tataso Bela IV. etc. vedi: §. 45.

Apoi rivalitatea sî ne increderea, ce domnea intre proprietarii celi mici de in Transilvani'a facia cu proprietarii celi mai mari de in Ungari'a, inca fura o cauza a slabirei nesului de statu intre Ungari'a sî Transilvani'a*).

Dara se vedemu organisatiunea dein laintru, gubernarea sî relatiunea de dreptu a Tniei catra Ungari'a in generale. In ainte de tote, cauta se insemnámu, cum cá dietele Ungariei a luat parte sî Transilvani'a pre in deputatii sei, dar' mai alesu sî mai adese ori pre in Voivodii sei.

Inse cu tote aceste, Transilvani'a sî dupa incorporarea ei la Ungari'a, carea se pote numi mai bene numai federatiune seau, dupa terminii moderni, mai numai unire personale cu Ungari'a, s'a bucuratu de o viatia de statu particularia, destensa. Ea si-a avutu dietele sale provinciale, care se chiamau de Voivodulu tieriei

*) Vedi: despre tote aceste: Kóvári, Erdély történelme Tomu 1. pag. 55, 56.

chiaru sî fora de a mai întrebá pre regele: totusi a uneori — de sî forte rar — a presiedîutu însusi regele la atari diete provinciale.

Transilvani'a in dietele sale, si-a formatu statute diverse de statutele Ungariei. Ba inca, ce e mai multu, Voivodii tieriei aveau sî dereptu de a face donatiuni seau a intari pre cele facute (desî numai in cuantitati mai mici), o parte acest'a insemnata de in derepturile suveranitatiei.

Loculu adunarei de comunu erá Turd'a. In diet'a Transilvaniei, se aduceau conclusiuni asupr'a urmatorieloru obiecte sî casuri:

- a) in obiecte urgente atingatorie de apararea tieriei in contr'a enemiciloru esterni.
- b) Candu erá de lipsa a statorî legi teritoriale ori tienu-tale dupa datena (va se dica: dereptu de legislatiune).
- c) Candu regele Ungariei, seau Ungari'a îns'asi, cerea ajutoria dela Transilvani in bani seau in armata. (Va se dica: diet'a patriei nostre, avea inca sî pre temporele regiloru Ungariei dereptulu propriu de a dispune despre sangele sî averea sá. Unu dereptu acest'a pretiosu sî momentosu pentru prosperarea, fericirea sî benele unei tieri seau poporu.

Afora de aceste casure, natiunile Transilvaniei se mai adunau de ne numerate ori sî pentru a aduce conclusiuni sî decisiuni in cause procesuali *).

Sî fiu-care natiune a Transilvaniei, in teritoriulu seu poeta tiené conferentie seau asia numite adunari natiunale. Sî fienduca in documentele, ce le avemu de sub regii Ungariei, se mentiuneza despre Universitatea Romaniloru (Universitas Valachorum), e semnu invederatu acest'a, cum ca sî Romanii, pana candu nu fura despoliatî de natiunalitatea sa politica, inca si-au avutu adunarile sale natiunali.

*) Kővári, Erdély történelme Tom. 1. pag. 58, 59.

§. 31. O privire generale preste starea sociale Romaniloru dupa incorporarea Transilvaniei cu Ungari'a.

Starea sociale a Romaniloru, pana la intruducerea feudalismului prein regii Ungariei, fũ basata pre principiulu egalitatiei in privinti'a proprietatii; fiendu Romãni asiediati pre in colonisare in patri'a sa dacica. De aci urmeza, cã Romãni pana la invasiunea sũ asiediarea unguriloru, introducatorii feudalismului in patri'a nostra, au fostu proprietari liberi bucurãnduse de asiediamentele sale natiunale proprie sũ independente. Er' feudalismulu se intruduse la densii, mai antaniu subtu domnirea regiloru Ungariei, cari pamenturele rapite dela mostenii tiei impartira intre credintiosii sũ conationalii sei*).

Cu modulu acest'a, in decursulu tempului sũ sub domnitorii de sange strainu, Romanii, vechii locuitori a patriei dacice, se despoliara de sacrulu dreptu a proprietatii, sũ se degradara la starea de iobagi, sierbitori domniloru celoru venetici. Cu tote aceste, nu se pote negã, ba e unu adeveru istoricu constatatu, cum cã unele familie mai destense pre in siervitia sũ vertuti belice sãu pastratu nobilitatea sũ imunitatile sale pana in temporele mai tardie.

Sistem'a feudale introdusa inca de S. Stefanu, taliã aduncu in viati'a natiunale a Romãniloru; urmarile aceleia fura aduncu semtite de strabunii nostri pana in dilaile nostre. Cãce aceea sistemã fũ fontan'a, de in care isvorira suferentiele sũ apasarile istorice sũ seculari a natiunei romane. Aceste suferentie crescuro gradualu, dupa masimele politiceii intrebuintiate. Cã se se pota ajunge mai cu inlesnire scopulu, la carele atientau neamicii Romãniloru, mai in ainte de tote erã de lipsa, cã poporulu se se lipsesca de aoperatori: se se despolia de inteligentia, de conducatorii sei. De in ast'a cauza, inteligentia romana, parte pre in momele sũ maguliri, parte pre in diplome nobilitarie sũ alte semne de

---

*) Et coepit dux donare fidelibus loca, possessiones amplas. Anonymus Belae regis Notarius c. XXX. XL.

distinctiune, fù trasa in partea sî interesulu strainu. Acest'a intielegentia corupta, se fece apoi instrumentulu celu mai servilu a mesuriloru (sî masimeluru meschine sî impilatorie de derepturele poporului. Acest'a inteligentia orbita lucrá pre o mana sî in emulatiune cu aristocrati'a de limba straina spre nemicirea natiunalitatiei sale. Atari fili mastseri, nu se sfira a implantá cu mani sacrilege sî profanatorie, cutítulu de junghiare chiaru in anem'a maicei sale, in anem'a natiunei sale.

Poporulu romanu astu-feliu lipsitu de luminatori, conducatori sî protegutori sinceri, devenì orfanu, lasatu in man'a sortiei sî a fatalitatiei tempureloru. Tempurele cele vitregi sî nepartinitorie pentru popora, despoliara pre Romani in urma, chiaru sî de dereptulu celu mai scumpu al' omului: de dereptulu libertatiei personale. Aristocrati'a nesatiosa, si-a largitu prerogativele sî privilegiale sale pre contulu libertatiei politice a poporului, ba in urma, tocm'a pre contulu averei sî libertatiei personale a aceluia.

Stefanu antaiulu rege a Ungariei, si-basà poterea sa pre aristocrati'a. Cuceritorii invasionari spre a se poté sustiené facia cu locuitorii vechi, si-cautara asilu la principiulu de cucerire impartíndu intre sene teritoriulu seau tinenturele cuprense cu poterea armeloru*).

Stefanu facundu mai multe donatiuni conationaliloru sei, sî-crea o aristocrati'a in a careia bracia, se aruncà atátu pre sene sî sucesorii sei, câtu sî sortea regatului sî a coronei ungueresci. Marturia despre acest'a, ne suntu cuventele adresate filiului seu Emericu: „quartus decor est regiminis fidelitas, fortitudo principum, Baronum, Comitum, militum, nobilium. Illi enim sunt regni propugnatores etc. Ex his vero neminem in servitutem redigas, vel servum facias etc.**).“

*) Proemia viritim data, ducibus pars amplior cessit; agri, greges, bello capti, fuere victorum spolia, sorte aut communi arbitrio distributa . . . Historia stirpis arpadianae illustravit Car-Kopp. ed Vienna 1790, pag. 5.

***) Vedi: Disertatiunea ist. crit sî litt. de B. Maniu pag. 510.

Ce e dreptu, aristocratismulu ungurescu se sî redicase la potere sî influentia mare, nu numai asupr'a nobilimei mai de dîosu, sî mai alesu asupr'a tieraniloru, ci chiaru sî asupr'a coronei, asupr'a regelui. Inse tocm'a pre in acest'a redicare sî influentia prea mare a aristocratiei (a magnatiloru sî preutîmei inalte), se puse temeliu la debilitarea sî decadentia regatului ungurescu. Regele prein influentia decidiatoria a aristocratiei, fiendu forte restrînsu in puterea sa regesca: nu erá in stare a tienea ecuilibrulu necesariu intre aristocratia sî poporu, pre in urmare, nu erá in stare, a infrená sî a margini abusurile aristocratiei facia cu derepturele poporului. Asia poporulu vedienduse lipsitu sî de protectiunea cuvenita dein partea coronei, se fece indiferentu catra patri'a sa: elu incepù a se considerá de strainu sî orfanu in patri'a sa: nece unu interesu comunu, nece unu scopu comunu, nu lu mai potea atrage sî fermecá; pre in urmare poporulu vedienduse astfeliu degradatu, s'a desgustatu de ori-ce servitiu spre benele, conservarea sî consolidarea patriei sale; nemicu erá, nece vre unu bene reale, nece vre una mângaiere spirituale, care se lu indemne a-si sacrificá avere sî sange pentru glori'a sî fericirea patriei sale. Cumca acest'a a fostu o pierdere morale sî fisica tare daunatiosa pentru patria sî statu, nemene va poté negá.)

(Nu se pote negá nece aceea, cum cá aroganti'a, intrigile, planurile egoistice, sî luptele cerbicoase a aristocratiei facia cu coron'a, cu regele, inca fù o cauza, carea acelerá caderea Ungariei celei mari sî gloriose.)

Dupa incorporarea Transilvaniei la Ungari'a, Romanii avura de a patimí multu sî in tempu indelungatu, — in cursu de seculi — sî de in caus'a religiunei sale. Câce eli, pastrandusi religiunea sa strabuna, cu ritulu orientale, er' regii Ungariei incercanduse ai aduce in senulu baserecei apusene: Romanii ne voliendu a primí ritulu latinu, inca de pre tempulu lui Stefanu incepura a fí considerati sî tractati cá sî nescari pagani, de cari se mai aflau prein regatulu Ungariei. (Cene voliesce a se convinge mai cu te-

melii despre adevărul acestor asertiuni, se nu-si crutié ostenela a ceti istori'a Ungarie de Engel*.)

Inse se vedemu, cum se esprime si unu scriitoriu magiaru contemporanu, asupr'a starei poporului de in patri'a nostra facia cu preutimea inalta:**) „Preutimea inalta statoria mai alesu de in straini, cá se pota tiené deregatoriile in folosulu seu, pre nobilime, tocm'a si pre cea mare, se nevoliá a o tiené in o ignorantia continúa; preutimea asuprea pre clasa proprietariloru; acestia asupreau apoi pre poporu. Si pre candu nobilimea avea sabi'a in mana spre apararea dereptureloru sale: poporulu numai dupa suferintie de seculi intregi, veni la aceea idea, la ide'a de a-si aperá cu armele derepturele sale adeca: in a. 1437. Poporulu, carele mai in ainte fu numai unu vasalu mai micu a unui vasalu mai mare, se facu omagiu, iobagiu. Slavii de pana atunci se emancipara; dar' in loculu sclaviei, pasi o altu feliu de sierbitute, carea pre poporu lu tienu in minorentate adeca: in iobagia.“

§. 32. Petru I. si Samuele 1038—1046.

Petru indata ce, se sui pre tron, arunca in prensoria pre regin'a Gisel'a, cu acarei ajutoriu apucase la domnia. La oficiale de curte si la demnitatile de Comiti (Föispan), incepuse a apleca germani si italieni si bunurile proscrisiloru magiari le impartì intre densii. Pre lenga parut'a religiositate domnea la curtea lui Petru, desfrenulu, rasipirea si lusulu; elu viola vergini si matrone, si tote admonitiunile celoru intiepti, erau indesiertu. — Petru si esprima pre facia volienti'a sa de a preface Ungari'a in tiera germana; posturile si tier'a fura implute de germani, er' ungurii erau tractati numai cá nescari sierbi.

Dein aste cause, domnii tieiei, determinara se depuna pre Petru dein domnia, si in loculu lui numira pre Ab'a,

*) Conf. Geschichte Ungarns vom J. Chr. Engel 1. Theil, Seite 110, 120.

**) Kóvári, Erdély történelme Tom. 1. pag. 130, 131.

carele in botezu primise numele de: „Samuele,“ și ținea in casatori pre una a sora alui Stefanu. — Petru se alungă dein țiera.

Dar' Samuele se apucă acum, se-si resbune in favorea magiariloru, in contr'a totoror germaniloru, cari fura amici și curteni lui Petru. Acestia fura maltratati, tiranisati, si unii ucisi. Prein atari fapte neomenose, si-castigă Samuele mai multi enemici. Acestia lu acusara la imperatulu Germaniei Henricu III. că pre unu tiranu. Acolo se află pre acelu tempu si Petru si lucră pentru restatorirea sa in domnia. Deci Henricu, se induplecà acum a merge cu oatea asupr'a lui Samuele, si acest'a invinsu fiindu, debui se-si caute scaparea in fuga. Henricu restaurà pre Petru de nou in tron; inse acest'a debui atâtu pentru sene, câtu și pentru sucesorii sei, se jure credintia imperatului germanu, si sei platesca tributu anuale. Totu de odata ordină Henricu, că Petru de aci in a-ainte, se-si guberneze țier'a dupa legile si drepturile germane, si pentru securitate, i lasà osti germane. Ab'a fiindu persecutatu de Petru, se prenze si se descapacinà in 1044.

Dar' Petru (1043—1046), continuà si acum a favori pre germani cu postpunerea patriotiloru. Prein acest'a, magiarii devenira er' malcontenti cu elu. Asia se nascu intr'insii cugetulu și dorenti'a, de a-si pune, cu ori ce sacrificia altu domnu. Petru-i intarità inca și mai tare, dupa ce descoperindu planurile malcontentiloru, tortură și ucise pre mai multi fruntasi ai natiunei magiare. — De aci urmà o revolutiune mai generale asupr'a lui Petru si asupr'a strai-niloru. Ungurii incepura er' a imbracisià religiunea pagana, si ucisera pre episcopii, preutii și deregatorii straini: germani si italieni. Petru fù presu in fuga și lipsitu de vederea luminei, si pucinu dupa aceea, morì la Alb'a-regale in 1046. Malcontentii pusera de rege pre Andreiu.

§. 33. Andreiu I. 1047—1060.

Andreiu I. fù filiulu lui Ladislau Calvu și nepotu

lui Michaelaele, fratele lui Geis'a, carele fù tata lui Stefanu. Elu restabili de nou crestinismulu in Ungari'a. Se adoperà si pentru restaurarea si consolidarea pazei dein la-intru; inse nu avù fericire, ase bucurá de unu resultatu favoritoriu; dein cauza, cà mai antaniu avuse frecari cu imperatulu Germaniei pentru destronarea lui Petru; dupa ce cu acest'a in 1052 se impacâ, se incurcà in diferentie si frecari cu frate-so Bel'a, dein caus'a sucesiunii in domnia. Andreiu, adeca: voliá se-si lase de sucesoru pre filiulu seu Solomonu. Pentru aceea, pre acest'a inca micu fiendu, lu desponsà (logodì) cu Iudith'a sor'a imperatului Henricu IV., sî-lu incoronà de rege in 1058. Dara Bel'a merse la cumnatu-so Boleslavu in Poloni'a si venì cu oste de acolò, in contr'a regelui in 1059. Cu elu tienea una mare parte dein magiari, cari sperau dela densulu restaurarea religiunii cei vechi, a acelei pagane. Andreiu inca fù contensu a cere ajutoriu dela imp. Germaniei, cace pre Unguri i intaritase pre in reintroducerea crestinismului, si nu putea contá pre vre unu radìmu dein partea lorù. In urma, viene lucrulu la lupta intre frati. Andreiu se invinse lenga Tissa in 1060, sî in fuga cadìendu de pre cãlu, fù calcatu de petiorele cãliloru; ér' Bel'a se incoroneza la Alb'a-regale de rege a Ungariei.

§. 34. Bel'a I. 1061—1063.

Bel'a I., aflà statulu in mare disordine. Maioritatea natiunii magiare pre in deputatii sei, pretendea restatorirea religiunii pagane; totu de-o-data cerea volia, cà se ucidia pre toti preutii si diecimatorii crestini, se demoleze baserecele si se liè diòsu crucile. Sî cu tote cà, Bel'a sterse tote dàrile introduse mai alesu in folosulu preutimei si a basereceloru: totusi nu potù domoli anemele cele infuriate asupr'a crestinetatiei si ministriloru ei. In aceste impregiurari critice, regele tragundu in parte-si, pre magiarii, cari mai remasera statori in credinti'a crestina, si-adunà ostile sale, se repedì pre neasceptate asupr'a rebeliloru, si prein ucideri si torturi

inforatorie, i-constrense la ascultare si reprimirea religiunei crestine. Abia apucase regele a restaurá ordinea si pacea interna, pre candu primí scirea, cà tutorii imperiului germanu anume: Archi-Episcopului Hanno dein Coloni'a si Adalbertu dein Brem'a (pre tempulu minorenitatiei lui Henricu IV.), au facutu planu, cá se puna in tronu pre Solomonu, filiulu lui Andreiu I. Dar' Bel'a murì in cursulu pregatiriloru pentru aperaturea tronului, in urm'a unei caderi de pre calu, seau dupa cum scriu unii, in urm'a unei caderi de pre tron, candu tienea judecata la Dömös*) in 1063.

§. 35. Solomonu I. 1063—1077.

Solomonu I. si-recastigase tronulu cu ajutoriulu lui Henricu IV. imperatulu germanu. Dein asta cauza, remase sî elu in relatiune de vasalu al' imperiului germanu. Fiii lui Bela I., Geis'a si Ladislau voliau cu ajutoriulu capetatu dela Poloni, se scotia dein domnia pre Solomonu. Inse apoi pre in midilocirea unoru episcopi, se impacara si se multumira cu administrarea ducatulu' Transilvaniei si a partiloru Ungariei deinceoce de Tissa. Pre acestu tempu Cumanii dein Moldavi'a**) fecera incursiuni in patri'a nostra si intre devastatiuni petrunsera pana in partile Ungariei. Inse fura respinsi de regele Solomonu si de fratii: Geis'a si Ladislau, si apoi batuti la muntii Bârgoului. Dar' pacea intre Solomonu si intre fratii: Geis'a si Ladislau, nu tienù multu tempu. Dein cauza, cà Geis'a primise una corona dela imperatulu grecescu Michaelu Ducas, si cu ajutoriulu acestuia avea de scopu a scote dein domnia pre Solomonu. Sî de altmentrelea Geis'a aratá aplecare catra confesiunea orientala. De aci urmà certa, si acest'a erupse in bataia intre regele si intre Geis'a in 1074, 26 Fauru. Solomonu cerù ajutoriu dela imp. Germaniei, inse

*) Vedi: Sincai Felmer etc.

**) Dupa P. Maioru, Sincai s. a. prein Cumanii si Paccinatii dein Moldavi'a se intidlegu romanii de acolo, cari au avutu sî aceste numiri.

nu capetă. Geis'a remase invingătoriu si-si luă titlulu de rege in 1075. Dar' mori in 1077, 25 Aprile, si cu moartea lui, cercustarile devenira si mai nefavoritorie pentru Solomonu. Caci majoritatea natiunei magiare, voliă mai bucurosu a vedé pre tronu pre Ladislau fratele lui Geis'a, decâtu pre Solomonu. Ladislau erá stimatu pentru eroismulu seu, si se sperá dela d'insulu mai multu pentru benele tierei si sterpirea paganismului, decâtu dela Solomonu. Cu modulu acesta, se inaltiă pre tronu Ladislau, cu tote aceste, Solomonu nu voliă a renunці pretensiuniloru de domnia.

§. 36. Ladislau I. Santulu 1077—1095.

Ladislau I. voiendu a-si ascurá tronulu, se ingrigi in totu modulu pentru restabilirea ordinei si a pazei in tiera. Spre acestu scopu, in 1078 dede mai multe legi, care inca se mai pastreza in asia numitulu „corpus juris.“ Inse tocm'a aceste legi, ne dau unu documentu invederatu, despre disordinea, anarchi'a si barbari'a caracterisatoria de aceea epoca, a regatului ungurescu. Asemeni legi, nu potu face mare onore unei natiuni. Ele arata starea inapoiata a culturei de pre acele tempore. Slavi'a acelu flagelu degradatoriu de demnitatea omenimei, mai domnea inca in tota rigorea sa. Spre documentarea acestoru asertiuni, potu sierbi si legile date cu privire la infrenarea furturilor (hoțiilor). Numai cerintiele neincungiurate a acelu tempore, potu escusá barbari'a acestoru legi. Unu omu liberu persecutu d. es. pentru unu furtu, deca si-cautá asilu intr' una basereca, seau la petiorele unui episcopu, si - potea mantui, ce e dreptu viati'a, inse devenea sclavulu baserecei aceleia, in carea fugise, de-inpreuna cu toti filii sei mai mari de 10 ani. Deca cel'a, care-si cautá asilu in baserica, erá de conditiune sclavu (nu liberu): atunci se despoliá de vederea luminei, adeca i-se scotea ochii, cá se nu mai vedea lumin'a dílei (se vedi barbaria!?). Furturile mai mici se pedepseau cu pierderea unui ochiu atátu la celi liberi, câtu

si la sclavi. Furturile repetite se pedepseau cu strangurare*).

Ladislau in 1081 inchiease una conventiune de pace cu Solomonu; dara acest'a necredintiosu pacci, amblá se-lu stenga dein viatia. Dein asta cauza Ladislau, lu arunca in prensoria, apoi er' lu liberà, in fine, dupa mai multe incercari desierte de a-si recapatá tronulu, chiamandu inca sî pre Cumanii dein Moldavi'a in ajutoriu, si-aflà mortea pre teritoriulu bisantin, mestecanduse intr' una lupta intre nescari orde de Paccinaciti in 1086.

Ladislau cuprense Croati'a si Slavoni'a si pre nêpotu so Almu, — filiulu fratelui seu celui mai teneru cu numele: Lampertu —, lu denumì de duce preste aceste tieri in 1091. Pre acestu tempu batù si pre Paccinaciti, cari pre in patri'a nostra strabatura in Ungari'a. In a. 1092 la Sabolciu, mai dede inca unele legi, in parte folositorie, cu privire la restabilirea si consolidarea crestinetatiei cum sî la regularea sî disciplinarea clerului.

E interesantu a insemnà ací unele dein legile aduse in diet'a dela Sabolciu, fiendu cà acele ne dau una imagine via despre moravurile si cultur'a acelei epoce. De intr' acele legi se vede sî aceea, cà preutii unguresci, pre acele tempore, erau inca casatoriti.

Prein acele legi cu respectu la religiune si moralitatea publica, se determinara urmatoriele: barbatulu se-si pota ucide mulierea aflata in precurvia; cari locuitori sî subditi ai Ungariei, ar' sacrificá si mai incolò dupa ritulu paganu, prein bercure, pre la funtane sî pre stanci, se se pedepsesca cu dáre de boi.

Spre documentarea inocentiei, s'a in scrisu intre articuli de legi, prob'a de focu sî apa, ce erá in usu.

Postulu inca se intrebuintià in locu de pedepsa. Inse in loculu pedepsei, cu dáre de boi, se introduse pedeps'a in bani.

*) Vedi: Ist. Ung. de J. Chr. Engel, part. I. pag. 178, 179.

În ce stare se află pre atunci securitatea averei, înca se pote vedé dein legile lui Ladislau. Rapirea eră tare latita: ceea, ce se dovedesce dein legile cele aspre, care prescrieau, cá unu omu liberu, se se spëndiure pentru furtulu de 10 denari; er' sclavului, se i-se talie nãrilé, seau se i-se scotia ochii. Sî liberulu si sclavulu, déca furau una gaina, si-pierdeau unu ochiu. (Vedi: mai pre largu Kóvári L. Erdély történelme Tom. I. pag. 77, 78, si S. Ladislai Decr. Libr. II. c. 12. 14. Libr. III. capu 4—13).

Ladislau se descrie, cá unu domnitoriu erou, religiosu restatoritoriu de pacea interna si esterna a tieiei, sî pentru aceea, cá unu regente, carele si-implinise detori'a cu tota santitatea: capetã numele de „Santu.“ Morì in 1095, si se inmormentã la Urbea mare in baseric'a S. Mariei, cea edificata de densulu.

§. 37. Colomanu 1095—1114.

Colomanu mai antaiu fû episcopu, inse audiendu de mortea lui Ladislau, numai decãtu venì in Ungari'a, se ocupe tronulu. Almu, pre carele, lu lasase Ladislau de sucesoriulu seu, debuì se renuncie domniei. Colomanu cu structur'a fisica pucinu potea impune inaintea tieiei; cace erã ghîbu, schiopu si ciocusiu; inse impunea mai tare cu tari'a spiritului. Elu in diet'a dein 1100 dede mai multe legi, cu privire la consolidarea auctoritatiei regesci, la inmultirea venitureloru regali, la administrarea mai buna a justitiei, cum sî la statorirea sistemii feudale. Pre in legile date de Colomanu, toti sclavii crestini ai nobililoru capetara pamenture, pre lunga tase anuali, facunduse „conditionari.“ Cace celi mai multi deintre sclavii de pre tempulu lui Stefanu, se fecera crestini, si totusi se mai tractau inca cá sclavi, de inpreuna cu tota posteritatea loru: se potea vende si cumperá. Inse Colomanu dede lege, pre in care oprì cu totulu cumperarea sî venderea sclaviloru, sî acum nemenea potea se mai tienia vre unu sclavu, fora de concessiunea regelui, sî sî acest'a concessiune se dá numai

cu privire la celi straini, seau pagani. Unui atare sclavu concesionatu, nu-i erá ertatu a se casatori, pentru cá se nu se mai straplante generatiunea lui. Asemene mesuri aveau de scopu stergerea cu totul a pagânetatiei sí a sclaviei. Colomanu primí mai antaniu in 1103 titlulu de rege: „al Croatiei si Dalmatiei.“

Temendu-se de una parte, cá-si va pierde tronulu, — fiendu cá Almu rivalulu seu, amblá tare dupa domnia, sí facuse mai multe incercari de al' resturná, — de alta parte, voliendu cá se lase pre filiu-so Stefanu de urmatoriu in tron, se demise la fapte crudele. Cace prenze atátu pre rivalulu seu Almu, cátu sí pre filiulu acelua, Bel'a, inca minorenu, sí le scose la amendoi, ochii. Inse, dupa acest'a fapta tirana, nece Colomanu nu mai traí multu, ci morí in 3 Februaríu 1114, lasandu inca in viatia pre Almu si filiu-so Bel'a. Elu se descrie cá unu domnitoriu cu putere sí volia tare, dara iute sí lesne atítiatoriu, si asia in furi'a sa de multe-ori se alunecá la fapte crudele.

§. 38. Stefanu II. 1114—1131.

Stefanu filiulu sí urmatoriulu lui Colomanu, avú unu caracteru in multe respecturi asemenea tatanes-o. Acest'a erá ce e dreptu, vioiu, activu sí belicosu, inse totu de odata erá sí forte aplecatu spre defrenu si crudelitate, ba in furi'a sa, mai multu erá monstru de cátu omu. De intr' inceputu remanendu de tata seu, minorenu — de 8 ani — fú sub tutori'a sí conducerea unoru fruntasii ai tiei. Dupa ce, devení la maturitate, nu voli a se casatori, cá-i placea mai bene, a petrece viatia defrenata cu metrese. In urma totusi, la svatulu proceriloru tiei, se induplecá ase casatori, inse nu avú prunci, fienducá erá coruptu. Fiendu fora de prunci, voliá se lase de sucesoriu pre unu frate al' seu naturale, cu numele: „Borisu“ filiulu lui Colomanu dein mulierea cea lapedata. Inse fruntasii magiari, si mai alesu partid'a lui Almu, tienea a fi necorespondiatoriu demnitatiei unei natiuni sí coronei ungaresci, se aiba de domnitoriu pre unu

bastardu. Dein asta cauza, nu se involiau la tendenti'a lui Stefanu. Acest'a semtînduse vatematu prein aceea, se apucà sî persecutà in modulu celu mai crudelu, pre enemicii sei, sî in specie, pre partid'a lui Almu. Pre unii-i arse sî-i inadusi de vii cu focu facutu dein gunoiu de vite, pre altii, i torturà in alte modure. Insusi Almu macarcà erà orbitu, debuì se-si caute asilu, la Constantinopolea la imp. Joane Comnenulu, carele tienea de muliere pre Prisc'a una filia alui Ladislau, de Greci numita: „Irena.“ Er' fliulu seu Bela (erasi orbu), se tienù ascunsu, de unu episcopu. Caus'a acestoru sî altoru tulburari, crudelitati sî rescole interne, fura ambitiunea si poft'a de domnia, si mai alesu lips'a unei legi ficse pentru sucesiunea in tronu. De aci, urmà multa nefericire preste tiera; poporul semti tare tote urmarile acestoru certe interne. Romanii dein patri'a nostra, tienendu-se acest'a pre atunci de coron'a Ungariei, — nu voru fi potutu remané se nu semtia amaru aceste plage. — Cari au fostu ducii Transilvaniei pre acestu tempu, nu se scia cu certitudine. Felmer, face mentiune despre Almu cá duce al' Transilvaniei, inse inainte de ce fù fugaritu la Constantinopolea.

Stefanu II., audiendu, cá Almu avù buna primire la Constantinopolea, scrisse imperatului, se-lu departeze dein tienuturile imperiului. Imperatulu despretiù acest'a cerere; Stefanu trecù in 1126 dunarea sî stricà Singidunulu (Belgradulu Serviei), si cu pietrile cetatîei acesteia, edificà Taurunulu (seau Semninulu, cum se numi de aci inainte, de a stang'a Savei). Imperatulu audiendu de acest'a, merse cu tota ostea sa, la dunare cá se se bata cu Ungurii. Stefanu pre acestu tempu, erà morbosu; cu tote aceste, dede ordine armatei sale, se se opuna progresului imperatoriului bisantinu. Dar' acest'a trecundu dunarea, atacà pre Unguri la riulu Crasiu in Temesiana, si acelia la celu de antaniu impetu o luara la fuga. Multi deintr' insii, se inecara in riu, dein cauza, cá imbuldînduse pre podu, cá se trec'a rîulu, se stricà cu densii, altii se prensa de bisantini, cari-i persecatau.

Indata, dupa retragerea bisantinilor, Stefanu ocupà castelulu Branisiova, carele se tienea de imperiu. Pentru pierderea acestui locu, atâtu de tare se mania imperatulu, câtu batù cu flagelulu, pre comandantii sei, pentrucà, lu-lasara enemicului: macaru-cà eli, aparara castelulu, pana candu potura selu apere*).

Intr' aceea Almu morì, sî prein aceea, se puse capetu certeloru cu Bisantinii. Stefanu ingrigiatu fiendu, cà n'are sucesoru in tronu, determinà, se adopteze pre Bel'a orbulu, carele se affà inca in viatia, si-lu casatorì cu Elen'a fili'a amiculu sei, Urosiu principelu dein Servi'a.

Stefanu, si-continuà viati'a imbuibata sî desfrenata cu metresele cumane; adunase impregiurulu curtiei, mai numai Cumani, cari apoi devenira in certe cu fruntasii magiari, dein care certe, urmara incaerature, ce constara viati'a la mai multi Cumani. Catra finitulu vietiei sale, imbracà vestimentulu calugarescu, cà se-si spele prein penitentie, crudimile si desfrenarile sale. Edificà si unu monasteriu pentru monachii: „Premonstratensi,“ in care apoi se si ingropà, dupa ce morì in 1131.

§. 39. Bel'a II. Orbulu 1131—1141.

Acest'a fù unu regente debilu sî neaptu de a gubernà; pentru aceea in loculu lui, portà franele gubernulu, muliere sa Elen'a, o muliere, de unu caracteru tare. Acest'a se nevoli mai alesu a debilità auctoritatea deregatoriloru inalti, cari dela regele precedente, si-storsera mai multe privilegia; totu de o data in secretu determinà, se pedepsesca pre toti acelia, cari svatuiru regelui Colomanu, cà se orbesca pre Almu sî pre Bel'a. Mai erà vatemata sî cu aceea, cà unii magnati unguuresci, maniosi pre dens'a, invitasera pre Borisu, cà se ocupe elu tronulu Ungariei, si Boleslau regele Poloniei (socrulu lui Borisu), sî tramese osti, cà se-lu introduca in Ungari'a.

*) Vedi: A. Tr. Laureanu ist. rom. pag. 214.